

CZÖVEK ZOLTÁN

SENTEMLÁSZLÓI OSVÁT ZÁGRÁBI PÜSPÖK 1499. ÉVI VÉGRENDELETÉNEK VÉGREHAJTÁSA

Szentlászlói Osvát zágrábi püspök 1499. április 16-án távozott az élők sorából. Április 15-én császmái palotájában kelt végrendeletét¹ II. Ulászló május 12-i dátummal írta át Budán.² A dokumentum csak ebben a formában maradt ránk. A főpásztor a testamentumban hatalmas pénzüsszeget és számos értékes ajándékot osztott szét a kedvezményezettek — a király, egyházi intézmények, egyházi és világi vezető személyiségek, családtagok stb. — között. Jelen tanulmányban a végrendeletnek azokat a pénzhagyományozó intézkedéseit vizsgálom, amelyek végrehajtásáról rendelkezünk forrásokkal.

A testamentum hat végrehajtót nevez meg, négy zágrábi kanonokot és két világi személyt: Ivanicsi András kánonjogi doktor, zágrábi vagy székesegyházi (*kathedralis*) főesperest, János gercsei főesperest, András kánonjogi doktor, kemléki főesperest, Jalsith János örkanonokot, továbbá Kerecsényi György gemleci (azaz gomneci) várnagyot, a püspök helyettesét világi ügyekben (*vicarius in temporalibus*) és Radványi Kecer Ferencet. Két utóbbi vitélző címmel szerepel, különleges, bizalmas familiárisainak (*familiares speciales*) nevezi őket a főpásztor. A végrehajtók nevében négyen járultak az uralkodó elé a testamentummal, kérve annak átírását és megerősítését: ők a zágrábi káptalan két tagja: az említett János gercsei főesperes, Miklós vaskai főesperes, azonkívül Tamás császmái éneklőkanonok és Keglevics János, a hrasztovicaai alsóvárnak valószínűleg a várnagya.

-
- 1 Nyilvánvaló, hogy a végrendelet szövege jóval a püspök halála előtt megszületett, az okmány dátumát minden valószínűség szerint Szentlászlói halálakor kapta. — E tanulmány PhD-értekezésem egy, az MTA – SYLFF támogatásával készült részletének módosított változata. A disszertáció címét ld. *Czövek Zoltán: Szentlászlói Osvát zágrábi püspök családi és politikai kapcsolatai 1499. évi végrendeletének tükrében*. In: Fons, 20. (2013) 455. p. 1. jegyz.
 - 2 A királyi oklevél kiadása (külön a végrendelet és az átíró rész): Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae I–XIV. Zagrabia, 1889–1932. II. Diplomata 1400–1499. Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabia, 1894. 516–523. p. (394–395. sz.) A közzétett szöveget összevettem az eredetivel: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 256 760.

A püspök a testamentumban négy kulcsfontosságú végvár — köztük a legjelentősebb, Nándorfehérvár — javítási, felújítási munkálataira harminckétezer forintot hagy. A másik három kedvezményezett vár Jajca, Szabács és Szörény. Kiköti azonban a főpap, hogy ne a királyi kincstartó kezelje a pénzt, hanem a prelátusok, bárók és a nemes országlakosok, tehát az országgyűlés jelöljön ki erre a feladatra egy vagy több alkalmas személyt, akik becsületesen költik el az összeget.³ A következőkben az egyházmegye legfontosabb templomáról emlékezik meg a főpásztor, és hagyományoz a zágrábi székesegyház elkövetkezendő munkálataira tízezer forintot. Szintén jelentős tétel a korban igen népszerű pálos rend magyarországi kolostorainak szükségleteire adományozott ezer forint, melyet a rend budaszentlőrinci főkolostorában kívánt őriztetni Szentlászlói.

A testamentum védnökeinek (*tutores et defensores*) két egyházi és két világi főurat választott a főpásztor: Bakóc Tamás esztergomi érseket és királyi kancellárt, Kálmáncsehi Domonkos váradi püspök, királyi személynököt, Alsólendvai Bánfi Miklós királyi ajtónállómestert (akit keresztkomájának — *compaterjének* — nevez) és Somi Józsa temesi ispánt, az Alsó Rézsek főkapitányát. Ők a végrendelet kedvezményezettjei között is helyet kaptak.⁴

Szentlászlói Osvát utódának kijelölése nem volt egyszerű feladat,⁵ de valószínűleg hamar kinevezte a király Butkai Péter és Podmanini Podmanicki János kormányzókat (*gubernator*) a püspökség élére — jöllehet egy hozzájuk intézett 1499. május 12-én kelt uralkodói parancs még csak a zágrábi püspökség várai és

3 „Item ... relinquo itaque ad labores castrorum finitimum, videlicet Jaycza, Nandoralba, Sabacz et Zewryn triginta duo milia florenorum, ita tamen, quod pecunia illa non vadat neque dispensetur per manus thesaurarii, sed domini prelati et barones ac nobiles regnicole deputent aliquem vel aliquos homines idoneos, qui fideliter dispensent pecuniam ipsam ad opus prefatum.” — Mon. Zag. i. m. II. 517. p.

4 Minderre bővebben, jegyzetelve ld. *Czövek Z.*: Szentlászlói O. családi és politikai kapcsolatai i. m. Itt részletesen ismertetem a püspök testamentumát. A történészek által rendszerint Tüznak nevezett főpap vezetéknevére, a Szentlászlóival kapcsolatos eddigi szakirodalomra, az általa betöltött tisztségekre ld. uo. *Modern magyar szerzőktől* — nem számítva a Szentlászlói-testamentum témaköréből készített munkáim (uo. 455. p. 1. jegyz.) — csak három olyan mű ismeretes, melynek fő tárgya középkori püspöki végrendelet, illetve püspöki hagyaték sorsa, ld. uo. 458. p. 12. jegyz. (Az ugyanebben a dolgozatomban említett személyek egy részére további adatokkal legújabbán ld. *Tamás Pálosfalvi*: *The Noble Elite in the County of Kőrös* (Križevci) 1400–1526. Bp., 2014.)

5 *Kubinyi András*: Hivatalnokkarrier a XV. század végén. Vémeri Zsigmond királyi kincstartó, zágrábi püspök. In: *Magyar egyháztörténeti évkönyv*. Szerk. Bertényi Iván, Dóka Klára. 2. Bp., 1996. 105. p.

minden vagyona lefoglalóinak (*occupator*) nevezi őket.⁶ A parancs dátuma megegyezik Szentlászlói végrendelete királyi átírásának napjával, bizonyára a testamentummal Ulászló elé járuló küldöttség eszközölte ki. Az egyházfői javaknak a kincstár számára való lefoglalása minden valószínűség szerint a főpap halála után néhány nappal már meg is történt. Ami Butkait illeti, ebben az időben, 1496 és 1504 között Somogy megye ispánja is volt.⁷ A kettejük kormányzóságát bizonyító források közül érdekes az 1500. február 12-éről származó, nekik szóló királyi utasítás⁸ és egy 1500. február 25-én kelt oklevél is,⁹ melyek arra vallanak, hogy Vémeri Zsigmond királyi kincstartó és újonnan kinevezett zágrábi püspök 1500. február 9-én bekövetkezett halála¹⁰ után is ők maradtak a püspökség kormányzói. Vémeri főpásztorságára a legelső adatunk 1500. január 26-áról származik: Budáról írt ezen a napon levelet.¹¹ Az a tény, hogy ekkor a fővárosban tartózkodott, s nem Szlavóniában, azt bizonyítja, hogy nem maradt ideje a püspökség átvételére. Utóda az egyházfőségben Szegedi Lukács lett, aki 1500. április 15-én már viselte méltóságát, ekkor kelt (Budán) első ismert oklevele.¹²

Szentlászlói végrendeletének királyi átírásával szinte egyidejűleg történt meg az elszámolás a Butkai és Podmanicki által lefoglalt püspökségi javakról és vá-

6 DF 252 025.

7 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 93 658. DF 270 805. *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. In: Századok, 122. (1988) 209. p. 1500. febr. 8-án, máj. 15-én és 1502. máj. 12-én királyi tárnokként is előfordul (két utóbbi felbukkanását említi *Kubinyi A.*: Bárók i. m. uo., első előfordulása: DL 20 916.). Viszont jóval korábban, már 1496–1497-ben is találkozunk vele királyi tárnokként, tehát 1499-ben is az lehetett. *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret. DVD-ROM. Bp., é. n. Gütkeled nem 5. Sárvarmonostori ág 4. tábla: Butkai (folyt.). DF 270 805. A fentebb említett parancslevél (DF 252 025.) címzéséből az is kiderül, hogy Butkai és Podmanicki királyi kamarások (*cubicularius*) is voltak.

8 *Kubinyi A.*: Vémeri i. m. 104–105. p.

9 A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára I–V. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. Bp., 1937–1943. I. 1351–1510. Bp., 1937. 343–344. p. (180. sz.)

10 *Kubinyi A.*: Vémeri i. m. 104. p.

11 *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. I. 1319–1501. Bp., 1910. 516. p. (3494. sz.) Említi *Kubinyi A.*: Vémeri i. m. 104. p.

12 Ld. a DF 256 841. jelzetű oklevél adatait: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2). CD-ROM. Szerk. Ráczy György. Bp., 2003. Az oklevél kiadása: Mon. Zagr. i. m. III. Diplomata 1500–1526. Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabia, 1896. 5. p.

rakról. 1499. május 15-én Budán az uralkodó saját kezűleg aláírt pecsétes nyugtát adott ki, melyben elismerte, hogy Kerecsényi György gemleci (azaz gomneci) várnagy a várat a hozzá tartozó összes birtokkal és minden lőfegyverrel (*ingeniis*) királyi parancsra Butkainak és Podmanickinak átadta.¹³ Nem valószínű azonban, hogy Kerecsényi személyesen vette volna át ezt a dokumentumot Ulászlótól, hiszen a testamentumot tartalmazó oklevél átíró részéből tudjuk, hogy nem volt tagja annak a küldöttségnek, mely a végakarát megerősítésének szándékával járult az uralkodó elé. Vele ellentétben Keglevics János, aki minden bizonnyal a hrasztovici alsóvár várnagya volt, a küldöttek egyikeként saját maga vehette át a várának átadását igazoló iratot a királytól. Ulászló az egyes püspökségi várak át vételét bizonyító okleveleket azon nyugták alapján állíthatta ki, melyeket Butkai és Podmanicki adott a várak lefoglalásakor, s amelyeket az említett küldöttség vihetett Budára neki bemutatni.

A kormányzóknak nehézségekkel kellett megbirkózniuk, ahogyan a testamentum végrehajtóinak is. 1499. június 18-án kelt Budán a királynak a zágrábi püspökség valamennyi főespereséhez¹⁴ szóló körlevele, mely szerint azok anyagi követeléssel léptek fel a végrehajtókkal szemben, különféle úton-módon háborgatva és akadályozva őket. Arra hivatkozva, hogy az elhunyt püspök megakadályozta őket abban, hogy (tized)negyedükhöz hozzájussanak,¹⁵ káruknak minden bizonnyal a főpap hagyatékából való megtérítésére akarták kényszeríteni a végrehajtókat. A király levelében megparancsolja a főespereseknek, hogy ilyen igénnyel semmi szín alatt ne zaklassák a végrehajtókat, mivel ha a püspök valóban megfosztotta volna őket egyes bevételeiktől, akkor még az ő életében kellett volna azokat visszakérni, nem pedig halála után tenni ezt: azaz arra utal a király, hogy a főespereseknek meglelt volna a lehetőségük pert indítani a főpásztor el-

13 *J. Stipišić — M. Šamšalović: Isprave u Arhivu Jugoslavenske Akademije.* In: Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, 4. (1961) 492. p. (3460. sz.) DF 232 015. (A püspökségi erődítmények lőfegyvereiről Szentlászlói külön szól végrendeletében. *Czövek Z.: Szentlászlói O. családi és politikai kapcsolatai* i. m. 478. p.)

14 Az egyházmegye főesperességeinek száma tíz volt. Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század.) Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál, Makk Ferenc. Bp., 1994. 184. és 185. oldal közötti térkép.

15 A bekcsényi főesperest, a zágrábi káptalan kanonokát például a Muraközben szedett tized negyede illetve (a többi háromnegyed a káptalané volt). *Holub József: Zala megye története a középkorban* I. Pécs, 1929. 416., 423., 436–437. p.

len. A levélből kiderül, hogy az uralkodó a végrehajtóktól értesült a főesperesek követeléséről.¹⁶

Mindehhez hozzátehetjük, hogy a főesperesek igénye valószínűleg jogos volt. Nem véletlen, hogy csak uruk, a püspök halála után próbálták meg visszaszerezni a tőlük elvett jövedelem értékét. A végrendelet hat végrehajtójából három főesperes volt, de aligha közöttük kell keresnünk azokat, akik anyagi követeléssel léptek fel, hiszen miért jelölt volna ki a püspök olyan végrehajtókat, akiket meg rövidített, akiknek meglett volna az okuk, hogy a hagyatékából kárpótolják magukat. A király levele mégis valamennyi főesperesnek szól (*universis et singulis archidiaconis*), tehát a végrehajtóknak is. Utóbbiak esetében úgy kell értelmeznünk e forrást, mint figyelmeztetést, hogy továbbra se támasszanak igényt semmiféle múltbeli sérelem alapján a főpapi hagyatékkal szemben. Figyelemre méltó, hogy az uralkodó mennyire igyekezett védeni a kezére jutott püspöki vagyont, elévültnek nyilvánítva a Szentlászlói Osváttal szembeni anyagi követeléseket az azok megalapozottságára vonatkozó vizsgálat elrendelése helyett.

A püspök testamentumában a végvárak tatarozására, javítására hagyott harminckétezer forint sorsáról a legelső adatunk még 1499-ből való. Október 20-án a király megparancsolta kincstartójának, Vémeri Zsigmondnak, hogy legkésőbb húsz nap múlva fizesse vissza Somi Józsnak a szászok éppen akkor befolyó adójából azt a négyezer forintot, amelyet ő, Ulászló a zágrábi főpap által a végvárrakra szánt összegből kölcsönvett. Amennyiben ezt nem teszi meg, Sominak jogában áll Vémeri egyházi javadalmait és összes többi birtokát lefoglalni, melyeket addig tarthat kezén, amíg azok jövedelmeiből a négyezer forint meg nem térül.¹⁷

Az összeg felhasználásáról legközelebb 1500-ból értesülünk. Május 15-én, egy héttel a Rákos mezején tartott országgyűlésen elfogadott törvények királyi szentesítése után¹⁸ II. Ulászló oklevelet állított ki Budán, melyből a következőket tudjuk meg. Jajca várát a török nagyszámú hadsereggel fenyegeti. Erről értesülve ő, a király, más forrásból nem tudva ily nagy baj ellen kellő gyorsasággal cselekedni, ötvenöt név szerint felsorolt úr: tizenkét főpap, negyvenhárom báró és

16 Mon. Zagr. i. m. II. 523. p.

17 *Kubinyi A.*: Vémeri i. m. 105. p. Az eredeti oklevélben (DL 88 843.) nem szerepel, hogy Somi a püspök végrendeletének végrehajtója, mint ahogyan arra Kubinyi András fogalmazásából esetleg következtetni lehet.

18 Magyarország történeti kronológiája I–IV. Főszerk. Benda Kálmán. Bp., 1986–³ I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk. Solymosi László. 326. p.

*consiliarius*¹⁹ tanácsára és kezeségére Bakóc Tamás esztergomi érsektől az Osvát püspök által a végváraakra hagyott pénzből kétezer aranyforintot kölcsönvett. A fentebb nevezett urakkal egyetemben megígérte Bakócnak, hogy ezt az összeget a megelőző napokban az országgyűlés által megajánlott adóból (*subsidium*) vagy más jövedelmeiből visszafizeti. Tipikus eljárás ekkoriban az adóból ígérni az uralkodói tartozás kiegyenlítését.²⁰ A továbbiakban a király megígéri, hogy a főpapokkal, bárókkal és tanácsosokkal, azonkívül minden más országlakossal együtt el fogja ismerni az összeg felvételét az érseknek, fivéreinek és azok fiainak, továbbá azt mondja, bizonyos országlakosokkal együtt az országgyűlés színe előtt (*in prima regni nostri congregatione*) is így fog tenni. Végül kijelenti, hogy a pénzt a felsorolt főpapok, bárók és *consiliarius*ok tanácsára Jajca védelmére fordította. Ezt talán úgy lehet érteni, hogy az összeget átvétele után azonnal, még a szóban forgó oklevél kiállításával előtt el is juttatta Corvin János dalmát-horvát-szlavón bánnak, aki ezen méltóságánál fogva felelős volt Jajca védelméért,²¹ s aki szerepel is a felsorolt tanácsadó és kezeségvállaló urak között. Az okmányt az uralkodó saját aláírásával és titkos pecsétjével erősítette meg.²²

Két évvel később, 1502. május 12-én a Szent György napjára összehívott budai országgyűlésre egybegyűlt urak közül harmincnégy báró és előkelő²³ oklevelet adott ki,²⁴ melyben hasonlóképpen nyugtatják az ország nevében is Bakóc érseket, minden rokonát és familiárisát azon ezeröttszáz forintról, amit a folyamatos török támadásnak kitett Jajca veszedelmének elhárítása céljából az Osvát püspök végváraakra szánt hagyatékából Bakócra bízott hétezer-nyolcszázhetvenöt forintos összeg terhére vettek fel. Ezenkívül nyugtatják őket (újra) arról a kétezer forintról is, melyet a hagyatékából Bakóc az előző évben adott Jajca és más, horvát

19 A felsorolt személyek csoportosítása: *Kubinyi A.*: Bárók i. m. 200. p. Tanácsosokon királyi kapitányokat, aulicusokat, választott tanácsi ülnököket, továbbá Werbőczy kúriai jegyzőt ért az okirat. Ld. uo.

20 *Thallóczy Lajos*: Jajca (bánság, vár és város) története 1450–1527. Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4.) Bp., 1915. 166. p.

21 *Kubinyi András*: A szávaszentdemeter-nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: *Uő*: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és a Jagelló-kor hadtörténete. H. n., 2007. 122. p.

22 Az oklevelet ld. Podmaniczky I. i. m. 345–350. p. és *Thallóczy L.*: Jajca i. m. 145–147. p.

23 A név szerint felsorolt személyek csoportosítását ld. *Kubinyi A.*: Bárók i. m. 200. p. Az előkelőkön királyi tisztségviselőket, aulicusokat, választott tanácsi ülnököket és ítélmestereket ért az okmány. Ld. uo.

24 *Thallóczy L.*: Jajca i. m. 159–160. p.

végvárak építésére, javítására. Az okmányt kiállító urak ígérik, hogy a király és az egész ország előtt is el fogják ismerni az összegek felvételét. Az ország nem jelent mást, mint a köznemességet,²⁵ azaz gyakorlatilag az ígéret azt takarja, hogy az országgyűlés előtt is el fogják ismerni ezt a dolgot. Az iratot — legalábbis közzétévője szerint — harminc pecsét hitelesítette. A dokumentum kiadói között egyházi személyt nem találunk.

Szintén 1502. május 12-én ugyanazok a bárók és előkelők egy másik, harmincegy pecséttel megerősített oklevelet is kibocsátottak. Ebből kiderül, hogy annak a néhai, 1500-ban elhunyt Alsólendvai Bánfi Miklós királyi ajtónállómeszternek feleségéhez, Sagani Margithoz (akkor már Csáktornyai Ernusztnak királyi lovászmester hitveséhez) fordultak, akire a zágrábi egyházfő által a végvárakra hagyott összeg őrzését bízta. El is érték, hogy Margit az elhunyt férje által az Osvát püspök hagyatékából kapott hétezer-nyolcszázhetvenöt forint maradékát a Jajcát fenyegető végveszély elhárítására, a vár fenntartására és élelmezésére átadta, mégpedig azzal az ötszáz forinttal együtt, amit Bánfi Miklós ugyanebből az összegből egykor elvett. Ezekről a pénzekről az okirat kiállítója az egész ország nevében nyugtatja Margit asszonyt, fiát, a kiskorú Bánfi Jánost, valamint összes fivérét, rokonát, örökösét és familiárisát, ígérve nekik, hogy azok átvételét a király és az egész ország előtt is el fogják ismerni.²⁶

Nem tudjuk, hogy az Osvát püspök testamentumában a végvárakra hagyott pénz őrzésére, felhasználásának ellenőrzésére a végakarathoz megfelelően valóban az országgyűlés választott-e alkalmas személyeket, vagy a királyi tanács jelölte-e ki őket. Talán a diétának volt valami köze a hatalmas összeg elköltéséhez, miként azt a fentebb ismertetett 1500. és 1502. évi oklevelek alapján gondolhatjuk, melyekben a király, illetve a bárók és előkelők ígérték, hogy el fogják ismerni a pénzek felvételét az országgyűlés előtt is. Diétát a püspök halála után legközelebb 1499. április végén–május elején tartottak,²⁷ ahol lehetséges, hogy döntést

25 *Kubinyi András*: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526. In: *Jogtörténeti Szemle*, (2006: 2. sz.) 7. p.

26 Az oklevelet ld. *Thallóczy L.*: Jajca i. m. 161–163. p. Sagani Margitra, a Bánfiakra, Ernusztra ld. *Kubinyi András*: Ernusztnak Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén.) In: *Századok*, 135. (2001) 321–322. p.

27 Az országgyűléssel kapcsolatban legújabbán ld. *Kubinyi A.*: A magyar országgyűlések i. m. 7., 9. p.; *Csukovits Enikő*: Ismerték-e a késő középkori magyar udvarban az összes megyét? In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*. Szerk. Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2010. 107. p.

hoztak a hagyaték kezelésének ügyében, mivel 1499 októberéből már a pénz felhasználásáról értesülünk, addig pedig nem tartottak másik diétát.²⁸ Mindenesetre az 1500. és 1502. évi okmányokban foglaltakról a tágabb királyi tanács hozott döntést:²⁹ 1500-ban az országgyűlés feloszlása után, két évvel később pedig még a diéta idején.³⁰ Alapvető különbség van azonban a két pénzfelvétel között: előbb a király csak kölcsönhöz jutott a hagyaték terhére, míg két évvel később már nincs szó a felvett összegek visszafizetéséről.

Közvetlenül a püspök halála után az országgyűlés vagy a tágabb királyi tanács az ismertetett 1502. évi források alapján feltételezhetően úgy rendelkezett, hogy a végváraakra hagyott harminckétezer forintot egyenlő részletekben kapja meg négy főrangú úr. Közülük kettőt ismerünk biztosan: Bakóc érseket és Alsó-lendvai Bánfi Miklóst. Az ő feladatuk volt a pénz őrzése és elköltése. Ők viszont csak hétezer-nyolcszázhetvenöt forinthez jutottak fejenként, tehát a végrendeletben említett összegből ötszáz forint hiányzik, amit talán a király költött el, még mielőtt döntés született volna a pénz szétosztásáról. A testamentum Bakócot és Bánfit is mint annak védnökeit nevezi meg; csak találgathatunk, hogy a másik két védnök, Kálmáncsehi Domonkos váradi püspök és Somi Józsa temesi ispán kapott-e részt a hagyatékból. Utóbbi esetében ez valószínűsíthető, amit a fentebb ismertetett, Vémeri Zsigmondnak szóló 1499. évi királyi parancslevél is alátámaszt. Az azonban nem derül ki a forrásból, hogy Somi a pénz választott kezelőjeként tartott magánál nagy összeget a hagyatékból, vagy az Alsó Részek főkapitányaként kapott pénzt a felügyelete alatt lévő Nándorfehérvár, Szabács és Szörény³¹ szükségleteire.

Nem lehet véletlen, hogy nem találunk főpapot az 1502. május 12-i oklevelek kiállítói között. Míg 1500-ban a végváraakra hagyott összegből történő kölcsön

28 A szakirodalom ugyan említést tesz egy 1499. augusztusi országgyűlésről (Kronológia i. m. 325. p.; *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary* 4. 1490–1526. From the manuscript of Ferenc Döry. Edited and translated by Péter Banyó and Martin Rady with the assistance of János M. Bak. Idyllwild–Bp., 2012. liii. p.), ez azonban téves forrásértelmezésen alapul. Igaz ugyan, hogy egy 1499. aug. 6-i királyi misszilisben egy *most* tartott országgyűlésről olvashatunk (*Martinus Georgius Kovachich: Supplementum ad Vestigia comitorum ...* II. Buda, 1800. 298. p.), ez viszont a legutóbbi, tavaszi diétára vonatkozik, nem pedig egy augusztusban zajló országgyűlésre. (1499 nyarán tartott diétáról szól: *Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526.* Bp., 1998. 350. p.)

29 *Kubinyi A.: Bárók* i. m. 200. p.

30 Az 1502. ápr. 24-re összehívott országgyűlés végzéseit nem ismerjük. Kronológia i. m. 327. p.

31 *Kubinyi A.: A szávaszentdemeter-nagyolaszi győzelem* i. m. 122. p.

felvételéről volt szó, addig utóbb a visszafizetés kötelezettsége nélküli pénzátvételről. A főpapi kar pedig minden bizonnyal nem akarta beleegyezését adni olyan kifizetésekhez, amelyek ellentétesek voltak az egyház érdekeivel. Testamentumában Szentlászlói Osvát egyértelműen fogalmazott a végváraakra hagyott pénzről illetően: az országgyűlésnek ki kell jelölnie egy vagy több alkalmas személyt, akik becsületesen költik el az összeget. Az egyházi érdekeket az 1502. évi pénzfelvelelek tehát már azzal sértették, hogy a püspök végrendeletében foglaltakkal szemben került rájuk sor. A végváraakra hagyott összegből 1502-ben történt kifizetéseket a világi rendek és a főpapok közötti vita, összeütközés előzhette meg, amely jól illeszkedik a korszak történetébe.³² Az a megoldás, mely szerint a tágabb királyi tanácsban helyet foglaló világiak vettek fel a visszafizetés ígérete nélkül a végvárok szükségleteire hagyott pénzből bizonyos összegeket, a király számára kedvező volt, mivel így nem neki kellett ezt megtennie, s nem neki kellett megsértenie Osvát püspök — korábban éppen általa megerősített — végrendeletét.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a harminckétezer forintos összeg csak egy részének felhasználásáról van tudomásunk, de nincs információnk arról, hogy azt a testamentum szellemével ellentétesen költötték volna el. Ha Osvát püspök abban a reményben zárta ki a kincstartót a pénz kezeléséből, hogy így a király nem tudja saját esedékes napi fizetnivalóira fordítani azt, ez az elvárása nem teljesült. Igaz, a Vémerinek szóló, fentebb idézett 1499. évi uralkodói parancslevélből az is kiderül, hogy Ulászló igyekezett a legrövidebb időn belül visszaadni a kölcsönvett összeget. Feltűnő, hogy a négy kedvezményezett végvár közül csak Jajca tartozott az 1498 őszén örökös dalmát-horvát-szlavón bánná kinevezett³³ Corvin János parancsnoksága alá,³⁴ aki a püspök ellensége volt.³⁵ A Nándorfehérvárra szánt összeg felhasználásában valószínűleg közreműködött annak bánja, Kanizsai György,³⁶ akit testamentumában *compater*jének, keresztkomájának nevez a főpap. Kanizsait feleségével, Rozgonyi Klárával együtt ott találjuk a végrendelet kedvezményezett-

32 Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp., 1998. 349–353. p.

33 Czövek Z.: Szentlászlói O. családi és politikai kapcsolatai i. m. 486. p.

34 Kubinyi A.: A szávaszentdemeter-nagyolaszi győzelem i. m. 122. p.

35 Erre ld. részletesen Czövek Z.: Szentlászlói O. családi és politikai kapcsolatai i. m. 480–488. p.

36 E tisztségét vagy 1499 februárjától, vagy 1501 áprilisától viselte 1507 júniusáig. Czövek Z.: Szentlászlói O. családi és politikai kapcsolatai i. m. 465. p. 44. jegyz.

jei között. Biztosra vehetjük, hogy az 1500–1503. évi török háború³⁷ nagymértékben felgyorsította a harminckétezer forint elköltését. A fentebb ismertetett 1500. illetve 1502. évi három oklevél alapján azt mondhatjuk, hogy mindössze hatezer forintról és a Bánfi Miklós özvegye által kiszolgáltatót csekély összegről tudjuk, hogy mire fordították: Jajca védelmére. Ebből kétezer forint a király által 1500. május 15-én felvett kölcsön. Ha ezt a pénzt az uralkodó visszafizette, akkor kérdés, hogy ezt a visszaadott összeget később mire használták.

Tudunk a zágrábi székesegyház építésére hagyott tízezer forint sorsáról is. A király 1500. május 29-én értesíti a zágrábi káptalant, hogy visszaküldi Zágrábba Szegedi Lukács választott püspököt, akit azzal bízott meg, hogy a régóta nagyon elhanyagolt zágrábi székesegyházat, továbbá a püspöki palotát is javítsa ki, tataroztassa. Emellett, nehogy az Isten dicsőségére sok pénzből emelt oly nagyszerű templom török támadás miatt kárt szenvedjen, azt és a főpásztori palotát a régi vár lerombolása után új védművekkel erősítse meg. Ulászló megparancsolja a káptalannak, hogy a levél kézhezvétele után az Osvát püspök által a nevezett munkálatokra végrendeletileg hátrahagyott tízezer forintot más pénzekkel együtt, amely nála bármi módon letétbe van helyezve, teljes egészében Lukács püspöknek adja át. Utóbbi összegeken talán azokat is értette, melyeket az építkezésre hagyott ugyan a főpásztor, de nem foglalt bele testamentumába. A király tudhatta, hogy létezik ilyen pénz, azért fogalmaztatta így az oklevelet. Megjegyzendő, hogy a végrendelet csak a székesegyház építéséről tesz említést, viszont nem zárható ki, hogy Szentlászlói jóval halála előtt a főpapi palota és a védművek építéséről is rendelkezett. Az új püspök ezzel az oklevéllel ment Budáról székvárosába, az egyházmegye tényleges átvételének céljával is.³⁸

A tízezer forint felhasználásáról egy Szegedi által valószínűsíthetően 1505-ben készített kimutatás tájékoztat.³⁹ Kiderül belőle, hogy mielőtt átvette volna a püspökséget (*ante adventum nostrum*), a káptalan tagjai már elköltötték a székesegyház építésére százötven forintot. Figyelemre méltó, hogy hiába volt Szegedi kezében az ismertetett királyi parancslevél, hivatalának átvétele után ugyanazon kanonokok mégis maguk adtak ki az építkezésre részletekben (*successive*) hatal-

37 Kronológia i. m. 326–327. p. A háború témaköréhez legújabban ld. C. Tóth Norbert: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez. In: Századok, 143. (2009) 1455–1472. p.

38 Mon. Zagr. i. m. III. 6. p.

39 Mon. Zagr. i. m. III. 6–7. p. Teljes kiadása: uo. XI. Libri fassionum seu funduales (ann. 1471–1526). Inventaria et rationes (ann. 1368–1521). Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagabria, 1905. 289–290. p.

mas összeget, ezer forintot. A maradék összeget végül Jalsith János örkanonoktól, Szentlászlói végrendeletének egyik végrehajtójától vette át a főpásztor tizenkét forint hiánnyal. A következő tétel arról tanúskodik, hogy a püspök zágrábi udvarnoka (*curialis*), András deák vett át Szegeditől és fizetett ki a munkálatokra százkilenc forintot.

A kimutatás eddig említett bejegyzései mind keltezés nélküliek, és csak a következő, 1502-re datált tételtől kezdődően találkozunk időmegjelöléssel. Az a tény, hogy a még mindig igen jelentős összeget csak jó idő múlva vette át Szegedi a káptalantól, arra utalhat, hogy idő kellett püspöki hatalmának megszilárdításához, s amíg ez nem történt meg, nem csökkenthette a tekintélyes zágrábi káptalan befolyását.

1502. május 23-án András doktor, kemléki főesperes, Szentlászlói végrendeletének egyik végrehajtója és Rojcsai Pál zágrábi kanonok által küldött Szegedi ötszáz forintot a káptalannak az építkezés folytatására, majd augusztus 23-án János mester, császmái kanonok által újabb kétszáz forintot *ad sacristiam*, azaz a sekrestye építésére, vagy a sekrestyében való megőrzésre a katedrális további munkálataira. 1503. május 12-én Máté mester, császmái örkanonok négyezer forintot visz a püspöktől, ami a számadásban szereplő kiutalások közül a legnagyobb. A következő év január 25-én közvetlenül maga a főpap ad 1829 forintot a káptalannak, majd 1505. május 1-je körül három mázsa ón és tizenhat font arany vásárlására nyolcvanöt és fél forintot. Minderre egy zágrábi orgonához volt szükség, melynek készítőjét, Márk mestert is megemlíti a számadás. Május 6-án Albert zágrábi prépost és András doktor, bekcsényi főesperes által küld a főpásztor Csázmáról a kanonokoknak 2114 és fél forintot. Ezen tételtől talán arra is következtethetünk, hogy a hagyatékot Szegedi nem zágrábi székhelyén, hanem Csázmán őrizte. Habár a pénzre immár a püspök vigyázott, a munkálatokat továbbra is a káptalan felügyelte: a kiutalások jelentős része a káptalannak szól, amikor pedig nem így van, akkor viszonylag jelentéktelen összegről (százkilenc, illetve nyolcvanöt és fél forintról) van szó.

A számadás végén a saját kezű aláírások sorakoznak. A püspökét a zágrábi káptalan tíz tagjának kézjegye követi: István címzetes püspök (*episcopus Rosonensis*) éneklőkanonok, János gercsei, András kemléki, ugyancsak András bekcsényi, János varasdi főesperes, Szencsei Fábián, Rojcsai Pál, Kutinai Antal, Szentgyörgyvári Máté és Petrovinai Benedek kanonokok aláírása. Ők mind olyan személyek, akiknek valami módon közük lehetett a pénz felhasználásához. A gercsei és a kemléki főesperes a végrendelet végrehajtói voltak, a kemléki főesperes, Rojcsai Pál kanonok, valamint a bekcsényi főesperes a számadás szerint a pénz átvételénél játszottak szerepet. Jalsith János örkanonok aláírását, aki-

tól a hagyatékot átvette a püspök, nem találjuk a számadás alatt, mivel annak keletkezésekor már nem élt.⁴⁰ Érdekes viszont, hogy utóda sem írta alá a kimutatást. A székeskáptalannak ekkoriban harminckét tagja volt,⁴¹ tehát a testület nagyjából harmadának volt köze a tízezer forint elköltéséhez. A számadás annak dokumentuma, hogy a főpásztor és a székeskáptalan együttműködött a pénz elköltése során, talán valamelyest ellensúlyozva is egymást. A kiutalt összegekből ítélve az építkezés 1503-ban igen nagy mértékben felgyorsult: ekkor és a következő két esztendőben 8029 forintot, a teljes összeg 80,4 százalékát fizették ki. Ha minden kiutalt összeget összeadunk, megkapjuk a tízezer forintot, pontosabban a hiányként feltüntetett tizenkettővel kevesebb 9988 forintot. Azt mondhatjuk, hogy a zágrábi székesegyház építésére hagyott pénzt az ismertetett kimutatás szerint a végrendelkező akaratának megfelelően használták fel. Különösen szerencsés körülmény volt, hogy a zágrábi széket tapasztalt pénzügyi szakember, a korábbi királyi kincstartó, Szegedi Lukács kapta meg, így az ő feladata lett gondoskodni az összeg szabályos elköltéséről. Ez a dokumentum talán az uralkodó számára készült elszámolásként. Egészen bizonyos, hogy a középkori magyarországi forrásanyagban ez az egyik legnagyobb pénzösszegekről szóló építési számadás.

Van némi információk a pálosoknak hagyott ezer forint sorsáról is. A rendnek adott más összegek mellett Szentlászlói Osvát és Szegedi Lukács zágrábi püspökök végrendeleti hagyatékából végeztek építési munkálatokat a budaszentlőrinci kolostorban 1508 és 1512 között. E munkák kezdete és befejezése is Balaszentmiklósi Gergely generális perjel nevéhez fűződik. Alapjaitól kezdtek építeni egy új szentélyt sekrestyével és diffinitori házzal együtt, új főoltárt készítettek, ülőhelyet alakítottak ki több személy számára, a szentély padlóját pedig márvánnyal burkolták be. Kútfőnk nem árulja el, hogy mindez mennyibe került, még részösszegekkel sem szolgál, tehát nem tudjuk meg, hogy a két zágrábi püspök hagyatékából együttesen, illetve egyikük vagy másikuk adományából külön-külön mennyit költöttek ezekre a célokra.⁴²

40 Jalsith 1504. márc. 25. előtt halt meg. *Stipišić. J. – Šamšalović, M.*: Isprave i. m. 511. p. (3701. sz.)

41 *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971. 117. p.

42 *F. Romhányi Beatrix*: Pálos gazdálkodás a 15–16. században. In: *Századok*, 141. (2007) 337–338. p.; *Gregorius Gyöngyösi: Vitae fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremitae*. Ed. Franciscus L. Hervay. Bp., 1988. 168., 233. p.

Egy Csézi Andrástól, az esztergomi székeskáptalan nagyprépostjától származó levélből arra következtethetünk, hogy évtizedekkel később a zágrábi káptalan vizsgálatot indított Szentlászlói Osvát és Szegedi Lukács hagyatéka ügyében. Ez a forrás annak kétségtelen bizonyítéka, hogy a kortársak gyanús ügyként tekintettek a két zágrábi püspök hagyatékának sorsára. Ez a Szentlászlói-végrendeletet illetően azért érdekes, mert a testamentum utóéletéről szóló eddig bemutatott dokumentumok alapvetően pozitív képet nyújtanak annak végrehajtási folyamatáról. A levelet, mely a zágrábi káptalan levéltárában maradt fenn, 1540. január 25–26-án írta Csézi András Esztergomban,⁴³ válaszolva zágrábi kanonokok ugyanazon hónap 4-én kelt levelére. Ebben elmondja, hogy ő maga keveset tud Osvát püspök pénzéről és vagyonáról, mivel csak két évvel annak halála után, már Szegedi kormányzása idején tért vissza Padovából Zágrábba. Sokan vannak viszont, akik úgy tudják, hogy Osvát püspök tizenkétezer forintot hagyott a székesegyház építésére, további hétezeret pedig két torony felhúzására, illetve befejezésére. A tizenkétezer forintról azt írja, hogy Szegedi Jalsith János örkanonoktól és Ivanicsi András székesegyházi főesperestől, Osvát püspök végrendeletének végrehajtóitól erővel vette el, amely összegből aztán ötezer forintot fizetett ki az idősebb Batthyány Boldizsárnak Szvibovc kastélyaért, a maradék hétezeret pedig a székesegyház belső boltozatának építésére költötte. A tornyokra szánt hétezer forintot Bakóc érsek szerezte meg, mégpedig már Szegedi egyházfősege idején, emiatt utóbbi az örkanonokot hosszú időre Gemlec (Gomnec) várába záratta. Mindezt az esztergomi prépost hallomásból tudta meg, és úgy hiszi, hogy nagyon is igaz.

A levél további sorai is érdekesek témánk szempontjából. Megtudjuk, hogy Szegedi Lukács püspök tizenhatezer forintnyi hagyatékát káplánjával, Mihály zágrábi örkanonokkal Csázmáról Zágrábba küldte Kazsui Albert nagyprépostnak megőrzésre, mégpedig azzal a kikötéssel, hogy ha a török miatt neki, a püspöknek menekülnie kellene Szlavóniából, az összeget a prépost adja át neki, ha pedig a sors akaratából az egyház tulajdonába kerülne, fordítsák azt a székesegyház építésére. Mindez négy évvel Szegedi elhunytá előtt, 1506-ban történt, amikor a levél írója is Csázmán élt. A püspök halála után aztán a pénz a prépostnál maradt, amíg azt Bakóc Tamás, a zágrábi egyházmegye egyedüli kormányzója — ahogy akkor hírlett — erőszakkal el nem vette tőle, más kisebb összegekkel és vagyontárgyakkal együtt. A továbbiakban a levél szerzője igen határozottan utasítja vissza címzettjeinek vádját, mely szerint közreműködött volna az értékek Bakóc kezére

43 Mon. Zagr. i. m. III. 7–9. p., teljesebb kiadása: uo. XII. Diplomata 1526–1564. Collegit et edidit Emilius Laszowski. Zagrabia, 1929. 195–198. p.

juttatásában. Bizonyítani lehet, hogy az érsek erőszakkal vette el az Osvát püspök által az egyházra hagyott hétezer forintot Jalsith János örkanonoktól és András székesegyházi főesperestől, végrendelete végrehajtóitól, továbbá, hogy ugyanígy szerezte meg Kazsui Albert zágrábi nagypréposttól a Szegedi után maradt tizenhatezer forintot is. Megtudjuk, hogy ez utóbbi a püspök örökségének elzálogosításából származott, és a zálogba adott jószágok most Erdődi Péter, Bakóc bíboros egyik örökösének kezén vannak. Célszerű lenne, ha a levél címzettjei az esztergomi székeskáptalantól megszereznék Bakóc végrendeletének szövegét, melyben a zágrábi káptalannak hagyott javakról van szó. Míg ő, a levél írója él, ezt könnyen megtehetik, halála után talán már nehezebben. Csézi prépost azzal zárja sorait, hogy Osvát püspök végrendeletét sohasem látta, de köztudott, hogy tizenkét és még hétezer forintot hagyott építkezésre, ahogyan ezt e levélben olvashatjuk. Szegedi Lukács végrendeletében nincs említés a tizenhatezer forintról, a testamentum a fő végrehajtók, idősebb Batthyány Boldizsár és Turóci Bernát kezén maradt.

Az utóiratból kiderül, hogy a fentebb említett javak ügyében semmiféle egyéb perről nem tud az esztergomi prépost azon kívül, amit egykoron a zágrábi kánokok őellene indítottak azt állítva, hogy neki, Csézinek kell visszaigényelnie a néhai érsek által elrabolt pénzeket. Ezt a pert viszont a király úgy zárta le, hogy mivel nem Csézitől vette el a pénzt Bakóc,⁴⁴ s mivel a káptalan Erdődi Pétertől akarta azokat visszakövetelni, ne Csézi ellen pereskedjenek, hanem az örökös, Erdődi Péter ellen.

A hét- és a tizenhatezer forintnyi hagyaték összegével kapcsolatban kétség merülhet fel. Mivel Csézi rosszul adta meg a Szentlászlói által a székesegyház építésére szánt summa nagyságát is (tizenkétezer forintról ír tízezer helyett), nem lehetetlen, hogy a másik két összeget is eltúlozta. Elfogadhatjuk, hogy Szentlászlói a végrendeletén kívül is sok pénzt hagyott építkezésre (a hétezer forintról nincs szó a dokumentumban!), és nem zárható ki, hogy akár jóval a halála előtt már letétbe helyezte azt, miként Szegedi is tette tizenhatezer forintjával, melyről érthető módon nem tett említést testamentumában. Szentlászlói esetében a végrendeleten kívüli hagyományozást valószínűsíti a fentebb ismertetett, 1500. május 29-én kelt királyi mandátum, mely szerint a székesegyházon kívül a püspöki palota és a védművek építésére is utasítást adott az uralkodó Szegedi Lukácsnak, megparancsolva egyúttal a káptalannak, hogy a letétbe helyezett egyéb pénzeket

44 Ennél a résznél mindenképpen a teljesebb kiadás szövege követendő: Mon. Zagr. i. m. XII. 198. p.

is adják át főpásztoruknak: utóbbi összegeket is Szentlászlói hagyományozhatta — legalábbis részben — az építkezésekre.

Csézi András levele érthetőbbé válik életrajzi adatainak ismeretében. Padovában tanult, ahol 1501-ben szerzett kánonjogból doktori fokozatot. 1515 és 1518 között császári prépost és zágrábi kánonok volt; ezekben az években Bakóc érsek legátusi bírójaként, ügyhallgatójaként, meghatalmazott bíróként is tevékenykedett. Óvatosan kezelendő 1516. évi adat szerint zágrábi vikárius. 1520-tól az esztergomi székeskáptalan nagyprépostja. Bakóc „esztergomi szűkebb, megbízható környezetének vezető egyénisége”. Az érsek végrendeletét — melyről szó esik levelében — jól ismerte, hiszen annak végrehajtója volt.⁴⁵

Levelében Csézi ír Szvibovc kastélyáról, amit 1502. április 14-én idegenített el Batthyány Boldizsár négyezeröttszáz forintért.⁴⁶ Mivel az adásvétel akkor történt, amikor Szentlászlói Osvát hagyatékának a székesegyházra szánt része már Szegedi Lukács kezén volt,⁴⁷ elvileg igaz lehet Csézi állítása, mely szerint Szvibovcot Szentlászlóinak a székesegyház építésére hagyott pénzéből vette meg a császári káptalannak Szegedi Lukács, jóllehet a fentebbi kimutatás alapján nyilvánvaló, hogy a hagyatékából elvett összeget a püspök később pótolta.

Csézi András levele alapján úgy tűnik, Szentlászlói testamentuma bizonyos értelemben hiányos, mivel az ott említett összegeken kívül is hagyományozott az egyházfő: például hétezer forintot építkezésre. Érdekes, hogy a bibliofilként ismert Szentlászlói püspök⁴⁸ végrendeletében könyvekről sem esik szó. Tudunk azonban további összegekről. Értékes számadások szólnak a püspök halálát követő hetekből-hónapokból a temetésre, gyászmisékre fordított költségekről, összesen mintegy kétezer-nyolcszáz forintról. A pénz elköltéséért, úgy tűnik, Jalsith örkanonok, a végrendelet egyik végrehajtója felelt.⁴⁹ 1503 márciusában Szegedi Lukács püspök részére állított ki nyugtát Csázmán egy királyi *aulicus* összesen kétezer-négyszázhetvenkilenc forintról, melyet uralkodói parancsra vett fel két részletben, s melyet Osvát püspök hagyott örökmisékre. Szegedi azzal a kikötés-

45 *Körmendy Kinga*: Studentes extra regnum. Esztergomi kánonokok egyetemjárása és könyvhasználat 1183–1543. Bp., 2007. 153–156., 213–214. p.; *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kánonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 130–131. p.

46 *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikai pályaképe. Első közlemény. In: *Századok*, 141. (2007) 856–857. p.

47 Ld. a fentebb ismertetett számadást.

48 *Hoffmann Edith*: Régi magyar bibliofilmek. Az előszót és az új jegyzeteket írta és a kötetet szerk. Wehli Tünde. Bp., 1992. 119–121., 260. p.

49 DF 256 922.

sel adta át a pénzt, hogy azt Jajca várára fordítják.⁵⁰ Valamelyik év februárjában maga a király adott ki nyugtát kétezer forintról, amelyet az Osvát püspök által örökmisékre hagyott pénzből vett fel kölcsönként Szegedi püspöktől és a zágrábi káptalantól, ígérve, hogy azt a Szent Mihály napjáig megérkező velencei hadisegélyből visszafizeti.⁵¹

A végrendeletben hagyományozott pénzüsszegeket tekintve azt látjuk, hogy nagyobb részük az uralkodónak jutott. Még akkor is, ha messze a legnagyobb summa a végvárakra szánt harminckétezer forint. Ezt a pénzt főurak őrizték, de a várak fenntartása a király kötelessége volt, így végső soron neki jelentett nagy segítséget a püspök adománya. Ezt az összeget is számításba véve azt mondhatjuk, hogy Ulászló összesen 45 500 forinthez jutott. Az egyház jóval kevesebbel, 15 273 forinttal volt kénytelen beérni — nem számolva a misealapítványként hagyományozott pénzeket. Ami a püspök családjának tagjait illeti — ideértve gyámleányát és gyámfiát (a Dersfi árvákat) is –, ha a teljes szétosztott összeget tekintjük, ők szinte alig kaptak valamit: nekik összesen 2150 forint jutott. Az arányok a következők: az uralkodó részesedése a végrendeletileg hagyományozott teljes pénzüsszegeből, 63 373 forintból⁵² rendkívül nagy, 71,8%, az egyházé 24,1%, a családtagoké csak 3,4%. Nem szabad elfelejtenünk továbbá, hogy Ulászló a végrendeleten kívül a misealapítványként adományozott pénzeknek valószínűleg a többségéhez is hozzájutott.

A *ius spoli*⁵³ középkori magyarországi gyakorlatának egyik legjobban dokumentált példája a Szentlászlói-hagyaték sorsa. Persze ez csak egyetlen eset, amelyből messzemenő következtetéseket levonni arra vonatkozóan, hogy az uralkodó hogyan és milyen mértékben gyakorolta ezt a főkegyúri hatalmából adódó

50 Mon. Zagr. i. m. III. 19–20. p.

51 Mon. Zagr. i. m. III. 16–17. p. A kiadás 1502. évi datálása bajos, mivel ezen esztendő februárjában Ulászló nem Budán tartózkodott, hanem Csehországban járt. *C. Tóth N.*: Az 1501. évi i. m. 1480. p.

52 A teljes összegbe bele kell még értenünk egyéb személyeknek adott további 450 forintot, mely annak 0,7%-át teszi ki.

53 A *ius spoli* a középkori Európában az egyházi vagy világi felsőbbségnek a klerikusok hagyatékával szembeni igényéhez nyújtott jogcímet, mely követelés korlátozta utóbbiak végrendeletkezési szabadságát. *Lexikon des Mittelalters* VII. München, 1995. 2131–2132. hasáb. Más megközelítés szerint a *ius spoli* a megüresedett püspökségek jövedelmének uralkodó általi felhasználására szolgált alapul. *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Új kiadás. A jegyzeteket kiegészítette, az utószót írta és a bibliográfiát összeáll.: Mezey Barna. Bp., 2000. 137. p. A *ius spoli* magyarországi gyakorlatára a késői középkorban ld. *Kollányi Ferenc*: A magyar kath. főpapság végrendeletkezési jogának története. Bp., 1896. 69–102. p.

jogát, nem szabad. Annak érdekében, hogy ezt megtehessek, minél több főpapi végrendelet esetében kellene megvizsgálni, hogy a teljes hagyományozott pénzüsszeg mekkora része jutott a királynak. Ha kiderülne, hogy az uralkodói részesedés általában nagy, akkor feltételezhetjük, hogy a királyi hatalom olyan erős volt az egyház felett, hogy az uralkodói *ius spoli* kemény érvényesítésével maguk a végrendelezők is számoltak, azaz tartottak tőle, hogy ha nem hagyják ingóságaik döntő részét közvetlen vagy közvetett módon az uralkodóra, az a kívánatosnál jóval többet fog hagyatékukból megszerezni.

A tény, hogy Szentlászlói Osvát püspök 63 373 forintról — az ország egyik legnagyobb készpénzvagyonáról — végrendelezett, azt mutatja, hogy nem volt eredmény nélküli a püspöki jövedelemforrásokért folytatott szakadatlan harca,⁵⁴ másrészt viszont azt is bizonyítja, hogy a befolyt összegekkel nem gazdálkodott rosszul. Hogy jó érzelme volt a pénzügyekhez, az alapján is gondolhatjuk, hogy királyi kincstartóként a legnehezebb időszakban, 1490 és 1492 között állt helyt. A zágrábi püspökség évi jövedelme 1525-ből származó híradás szerint 18 ezer forintot tett ki.⁵⁵ A végrendeletben tehát az örökhatyó a püspökség háromévi bevételénél is nagyobb összegű készpénzről intézkedett.

A testamentum végrehajtásáról szóló adatokból arra következtethetünk, hogy Szentlászlói halála után az ország vezetői az elhunyt főpap akaratának megfelelően, vagy legalábbis annak szellemében igyekeztek eljárni. A végrendeleten kívüli hagyatékok esetében azonban már csak részben érvényesült a püspök akarat.⁵⁶ A testamentum végrehajtásának forrásainkból megismerhető története egy szempontból biztosan pozitívan árnyalja az ország Jagelló-kori helyzetéről eddig alkotott képünket: minden kétséget kizáróan bizonyítható, hogy a király a kincz pénzühiány ellenére sem kényszerült arra, hogy elvegye a zágrábi székesegyház építésére szánt tízezer forintot — igaz, ettől hitbeli megfontolások is távol tarthatták őt. Ez a tízezer forint pedig a főpap által az egyházra hagyott összegnek mintegy kétharmada. Kijelenthetjük továbbá, hogy nem tudunk arról, hogy jelentősebb csalás vagy visszaélés történt a végrendelet végrehajtása során, bár lehetséges, hogy ez csak forrásaink hiányos voltak tudható be.

54 E küzdelemre röviden ld. Czövek Z.: Szentlászlói O. családi és politikai kapcsolatai i. m. 483. p.

55 *Fügedi Erik*: A XV. századi magyar püspökök. In: *Uő*: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Bp., 1981. 98., 111. p.

56 Mintha hasonló tapasztalnánk Szegeci Lukács hagyatékával kapcsolatban is: a végakarata révén a pálosoknak juttatott összegből a kedvezményezettek építkezésre költöttek, viszont a testamentumon kívül hagyományozott tizenhatezer forintot Bakóc érsek szerezte meg — amint ez Csézi András leveléből kiderül.

Szükséges végül hangsúlyozni, hogy a testamentum rendelkezéseinek megvalósulása nyilvánvalóan annak is eredménye, hogy a püspök igyekezett arról kellő időben s a lehető legnagyobb mértékben gondoskodni. Szentlászlói okos politikusként bizonyára mindenkivel egyezettette végakarát, aki meghatározó módon befolyásolhatta annak végrehajtását: elsősorban a királyra kell itt gondolnunk, hiszen az ő beleegyezése esett a legnagyobb súllyal latba. Fontos lehetett a négy védnök megnyerése is az ügy számára: közülük mindenekelőtt Bakóc Tamást, prímást és királyi kancellárt kell kiemelnünk. Abban, hogy az ország vezetőiben megvolt az akarat a püspök halála után a testamentum végrehajtására, Szentlászlói igen kiterjedt, kiválóan működő kapcsolatrendszerének a hatását kell látnunk.